



МУҒАЛЛИМ ҲАМ ЎЗЛИКСИЗ БИЛИМЛЕНДИРИЎ

илимий-методикалык журнал № 5



Нөкис - 2021



2021-жыл ушын
«Муғаллим ҳәм ўзликсиз билимлендириў»
журналына жазылыў баҳасы төмендегише:

Индекс: 2092

Жеке пухара ушын бир жылға 90 000 сум,
алты айға - 45000 сўм

Индекс: 2093

Керханалар ушын бир жылға 100 000 сум,
алты айға - 50 000 сўм

КК филиал УзНИИПН

р/с 20210000800538464001

КК.Отд. «ИПОТЕКА БАНК» г. Нукус

МФО 00621

ИНН: 200362233



МУҒАЛЛИМ ҲАМ ЎЗЛИКСИЗ БИЛИМЛЕНДИРИҶ



ISSN 2181-7138

№ 5 2021 жыл

Илимий-методикалық журнал

Редактор:

А. Тилегенов

Редколлегия аъзалары:

Мақсет АЙЫМБЕТОВ
Нағмет АЙЫМБЕТОВ
Кеңесбай АЛЛАМБЕРГЕНОВ
Дилшодхўжа АЙТБАЕВ
Гулбахар АБЫЛОВА
Өсербай ӘЛЕЎОВ
Асқар ДЖУМАШЕВ
Гулнара ЖУМАШЕВА
Батырбек КАИПБЕРГЕНОВ
Амангелди КАМАЛОВ
Сарсен КАЗАХБАЕВ
Гулмира КАРЛЫБАЕВА
Сабит НУРЖАНОВ
Уролбой МИРСАНОВ
Арзы ПАЗЫЛОВ
Зухра СЕИТОВА
Айдын СУЛТАНОВА
Тажибай УТЕБАЕВ
Ризамат ШОДИЕВ
Ойбахор ШАМИЕВА
Бекзод ХОДЖАЕВ
Дўстназар ХИММАТАЛИЕВ
Гулрухсор ЭРТАШЕВА

Шўлкемлестириўшилер:

**Қарақалпақстан Республикасы
Халық билимлендириў
Министрлиги, ӨЗПИИИ
Қарақалпақстан филиалы**

Ўзбекстан Республикасы

**Министрлер Кабинети
жанындағы Жоқарғы
Аттестация Комиссиясы
Президиумының 25.10.2007
жыл (№138) қарары менен
дизимге алынды**

**Қарақалпақстан Баспа сўз хэм
хабар агентлиги тәрәпинен
2007-жылы 14-февральдан дизимге
алынды №01-044-санлы гуўалық
берилген.**

**Мәнзил: Нөкис қаласы,
Ерназар Алакөз көшеси №54
Тел.: 224-23-00**

**e-mail: uzniipnkkf@umail.uz,
mugallim-pednauk@umail.uz
www.mugallim-uzliksiz-bilim.uz**

Журналға келген мақалаларға жуўан қайтарылмайды, журналда жарияланған мақалалардан алынған үзиндилер «Мугаллим ҳәм ўзликсиз билимлендириў» журналынан алынды, деп көрсетилиўи шарт. Журналға 5-6 бет көлеминдеги материаллар еки интервалда TIMES NEW ROMAN шрифтинде электрон версиясы менен бирге қабыл етиледи. Мақалада келтирилген мағлўматларға автор жуўапкер.

МАЗМУНЫ

ТИЛ ҲАМ ӘДЭБИЯТ

Mambetov Q. Lirikalıq poema	4
Jolmbetova Sh. G. Dáwletovaniń poeziyasınıń leksikalıq-cemantikalıq ózgesheliklerileri	10
Тошпулатова Д. Улугбек ҳамдам насрида муаллиф дунёкараши ифодасининг поэтик талқини	15
Абдуллаев А.А. “Бобурнома”да тошкент вилояти топонимлари ҳақидаги маълумотлар	18
Seytova D.U., Jumabayeva A.B. Tleybayeva G.M. The basic ways of forming words in english language	22
Sarsenbaeva Z. Factors in improving linguocultural competence	26

ПЕДАГОГИКА, ПСИХОЛОГИЯ

Ярматов Р.Б., Ахмедова М.Х. Замонавий педагогик технологиялар асосида дарслар самарадорлигини ошириш	30
Қодирова Ф.У. Таълим кластери шароитида инклюзив таълим самарадорлигини ошириш	36
Ботирова Ш.И. Педагогик таълим инновацион кластери таълимда ижтимоий шериклик таъминлади	40
Mirzaraxmonova Sh. M. Talabalar kasbiy shakllanishida shaxs yoʻnalganlik motivlarini ahamiyati	43
Safo Matjon Taʼlim bosqichlarida kitobxonlik va mutolaa madaniyatini shakllantirish	45
Тожибоева Г.Р., Бекирова Э. Общие педагогические компетенции учителя начальных классов	49
Матназарова К.О. Талабаларининг касбий-амалий кўникмаларини шакллантириш жараёнлари	54
Байжанов Т.Ж. Педагогические системы компетентного подхода преподавания туркменского языка в Каракалпакстане	60
Бабашев Ф.А. Медиаобразование – неотъемлемая часть непрерывного образования	63
Турымбетова З.Ю. Тенденции развития высшего образования	68
Урозбоев Н.У. Развитие ответственности и инициативы будущего учителя в условиях обучения в ВУЗе	72
Турымбетова З.Ю. Сравнительная характеристика систем образования США, Германии и Японии	75
Дошняязов Ж.К. Принципы и формы традиционной культуры каракалпаков в контексте трудового воспитания	79

МИЛЛИЙ ИДЕЯ ҲАМ РУЎХИЙЛИҚ ТИЙКАРЛАРЫ, ТАРИЙХ, ФИЛОСОФИЯ

Kosbergenov B. Demokratiya hám qádrayat	84
Nizomov A., Mahmudova Ch.I. Mahmud Koshgʻariyning “Devonu lugʻatit turk” asari haqida	87
Ахмаджонов Д.Б. Бағрикентлик сиёсати ва ахборот хуружи	92

ФИЗИКА, МАТЕМАТИКА, ИНФОРМАТИКА

Asqarov M.A., Gubenova T. Matematikani o'qitishda informatsiyaliq texnologiyalarini elementlari	96
Қасымов С. Математика сабагини машқалалы оқытыўда кейс методинан анық интеграллар есабын шешиўте қолланыў методикасы	100
Bisenbaev I.Q. Tálimge habar texnologiyalarin engiziwdiń áhmiyeti hám nátiyjeleri	104
Rashidov S.G'. Uzlusiz spektrda sanoqli xos qiymatlari bo'lgan massali Dirak operatorini qurish	108
Исроилова Л.С. Умумий ўрта таълим мактаби ўқувчиларининг “Информатика ва ахборот технологиялари” фанидан компетенцияларини шакллантириш муаммолари	117
Султанов Т.М. Бошланғич математика курси назарияси фанини ўқитишда ал-хоразмий ижодидан фойдаланиш	121
Toxirov F.J. Oliy ta'lim muassasalari talabalarining dasturlashga oid algoritmik fikrlashini rivojlantirish muammolari	124
Орынбетов Н., Султанбаев Қ. Умумқасбий фанлар бўйича электрон таълим ресурслари базасини яратиш ва уларнинг масофадан фойдаланиш методикаси	127
Orinbetov N. Umumkasbiy fanlarni o'qitishda talabalarning mustaqil fikrlashlarini shakllantirish	132
Сапарова А.А. Исторические и теоретические аспекты проблемы изучения интеграла в общеобразовательной школе	138

БАСЛАҲЫШ КЛАСС, МЕКТЕПКЕ ШЕКЕМГИ ТӘРБИЯ

Karimova A.M., Xakimova M.O'. Maktabgacha yoshdagi bolalarni atrof-olam bilan tanishtirishda didaktik o'yinlardan foydalanish	141
Ғанибаева Б. Ш., Мамбеталиев Қ. А. Бастауыш сынып өзбек және қазақ тіліндегі ана тілі оқулықтарының салыстырмалы сипаты	143
G'ulomova X. Boshlang'ich sinf o'qish darslarida asar tahlili vositasida o'quvchilarning kitobxonlik ko'nikmalarini shakllantirish	148
Жабборов О.М. “Бошланғич таълимда “тарбия” фанини ўқитиш методикаси” ўқув фанининг асослари	152

ФИЗИКАЛЫҚ ТӘРБИЯ ҲӘМ СПОРТ

Abdulaxatov A.R. Kurashchilar musobaqa faoliyatida hujum, himoya, qarshi hujum va ogohlantirishlar	156
---	-----

yopishtirib chiqishi lozim bo'ladi.

“Kimga qaysi avtomobil?” o'yini

O'yinning maqsadi: bolalarda ziyraklik, sinchkovlik, kuzatuvchanlik, kasblar haqida tushuncha kabi bilimlar shakllanadi.

O'yinga kerakli jihozlar: turli xil kasbdagi odamlar rasmi va shu kasbga kerakli avtomobillar

O'yinning borishi: Tarbiyachi bolalarga rasmlar berib chiqadi. Rasmlarda bir tomonda turli kasbdagi odamlar, ikkinchi tomonda esa, ushbu kasblarga kerakli bo'lgan avtomobillar rasmi bo'ladi. Bolalar qaysi kasb egalarga qaysi avtomobil kerakligini topishlari va izohlab berishlari kerak bo'ladi.

“Kimga qaysi yostiqlar?” o'yini

O'yinning maqsadi: bolalarda ziyraklik, sinchkovlik, kuzatuvchanlik, ranglarni ajrata olish kabi bilimlar shakllanadi.

O'yinga kerakli jihozlar: turli xil ko'ylakdagi bolalar va shu ko'ylak gulidagi yostiqlar

O'yinning borishi: Tarbiyachi bolalarga rasmlar berib chiqadi. Rasmlarda turli xil ko'ylakdagi bolalar va shu ko'ylak gulidagi yostiqlar rasmi tasvirlangan bo'ladi. Bolalar rasmdagi bolalarga o'zlarining ko'ylagi rangi va guliga mos yostiqlarni tanlashi lozim. O'yin kichik guruhdagi bolalar ichun mo'ljallangan.

“Ilk qadam” davlat o'quv dasturidagi yo'nalishlar bo'yicha bilim berishda mashg'ulotlar bilan birgalikda yuqoridagi kabi didaktik o'yinlardan foydalanish bolaning o'z o'rganganlarini mustahkamlash uchun asos bo'la oladi. Qolaversa, o'yinlar orqali ta'lim berishda bolalar yangi bilimlarni ortiqcha zo'riqishlarsiz qabul qiladi, chunki bu jarayon ular uchun maroqli va qiziqarli bo'ladi.

Adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining “Ta'lim to'g'risida”gi qonuni. 2021 yil.
2. Ilk va maktabgacha yoshdagi bolalarga qo'yiladigan Davlat talablari. T., 2018 yil
3. “Ilk qadam” davlat o'quv dasturi. T., 2018 yil

РЕЗЮМЕ

Maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarni atrof-olam bilan tanishtirishda didaktik o'yinlardan foydalanish atroficha yoritilgan bo'lib, didaktik o'yinlardan bir nechta keltirilgan.

РЕЗЮМЕ

В статье обсуждается использование дидактических игр для ознакомления дошкольников с миром и перечисляются некоторые из дидактических игр.

SUMMARY

The article discusses the use of didactic games to introduce preschoolers to the world and lists some of the didactic games.

БАСТАУЫШ СЫНЫП ӨЗБЕК ЖӘНЕ ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕГІ АНА ТІЛІ ОҚУЛЫҚТАРЫНЫҢ САЛЫСТЫРМАЛЫ СИПАТЫ

Ғанибаева Б. Ш.

ТОШМПИ оқытушысы

Мамбеталиев Қ. А.

ТОШМПИ оқытушысы

Кіліг сөздер: орфоэпия, орфография, лингвистика, лингвопсихология, социопсихология, паралингвистика, морфология.

Ключевые слова: ортоэпия, орфография, лингвистика, лингвопсихология, социопсихология, паралингвистика, морфология.

Keywords: orthoepy, spelling, linguistics, linguopsychology, sociopsychology, paralinguistics, morphology.

Бастауыш сынып барлық білім мен тәрбиенің негізі болып табылады. Оқушылардың ана тілі пәні негізінде өз бетінше жұмыс жасау, өз ойларын ауызша және жазбаша түрде еркін, әсерлі жеткізе білу қабілеттерін дамыту - бүгінгі білім берудің басты міндеті. Оқушыларды ағартушы, бір сөзбен айтқанда, үйлесімді дамыған жеке тұлға ретінде тәрбиелеуге ерекше назар аудару қажет. Бұл үдерісте жас ұрпақтың қоғамды дамытуға қажетті білім, білік және дағдыларды игеруі маңызды.

Білім берудің бастауыш және жалпы орта сатысында тілдік білім берудің лингвистикалық, лингвопсихологиялық, социопсихологиялық және паралингвистикалық және, ең бастысы, жалпы дидактикалық және спецификалық әдістемелік ерекшеліктері айқындалады.

«Ана тілі» тек лексикалық және грамматикалық нормаларды оқытып қана қоймай, сонымен бірге оқушының әр түрлі пәндерден мәтіндерді түсінуін тындау, дұрыс оқу, орфоэпиялық және орфографиялық нормаларды қолдану қабілеттерін дамытуға қызмет етеді. Оқушылардың логикалық, сыни және шығармашылық ойлауы үшін ана тілі сабағында оқуды түсінуге ерекше көңіл бөлінеді. Ана тілін жетік меңгерген оқушы басқа пәндерді қанағаттанарлықтай меңгере алады. Мінсіз оқу сауаттылығы бар оқушы логикалық, сыни, шығармашылық ойлауды дамытады және басқа тақырыптар бойынша оқылған мәтіндерді оқу арқылы алған білімдерін өмірде қолдана алады.

Ана тілі пәні – сөйлеу шарттарына сәйкес ауызша және жазбаша түрде өз ойларын білдіруге, оқушылар ретінде ойлауға, өзгенің ойын түсінуге бағытталған коммуникативті құзыреттілікті дамыту; оқушылардың тілдік құрылым туралы практикалық білімдерін дамыту (фонетика, лексика, сөз құрамы, морфология, синтаксис, жазу мен емле, пунктуация, сөйлеу техникасы, әдістемелік ұғымдар) болып табылады.

Тәлім басқа тілдерде алып барылатын жалпы орта білім беретін мектептерде өзбек тілі екінші тіл ретінде оқытылады. Бұл пәннің негізгі бағыты ауызша және лингвистикалық құзыреттілікті қалыптастыру болып табылады, бұл оқушыларға күнделікті өмірде, әлеуметтік-мәдени өмірінде, мамандықтар бойынша өзбек тілінің лингвистикалық білімдері арқылы ауызша және жазбаша еркін қарым-қатынас жасауға мүмкіндік береді, оны қамтамасыз ету негізі оқушылардың өзбек тіліндегі білімдерін қарым-қатынас процесінде қолдану қабілетін дамытатын сөйлеу құзыреттілігі және күнделікті және кәсіби салаларда жұмыс жасау мақсатында өзбек тілінде ауызша және жазбаша сауаттылықты дамытуға бағытталған лингвистикалық құзыреттіліктер, оқушының білімі, өзін-өзі дамытуға бағытталған негізгі құзыреттіліктерін қалыптастыру, алған білімдерін, біліктері мен дағдыларын әр түрлі жағдайда қолдана білу.

Бастауыш сыныптарға ана тілін кеңінен үйрету, олардың тіл танымдарын дамыту қазіргі кезде де шұғыл мәселелердің бірі болып тұр. Жоғарыда айтып өткеніміздей тіліміздің әр бір бөлімі өте қызықты. Сондықтан әр бір тілде бөлімдердің не болмаса негізгі анықтамаларығана түсіндіріп өтілген жөн.

Барлық пәндерді, оның ішінде ана тілін оқытудың рөлі өте зор. Бастауыш сыныптарға ана тілі бөлімдерінің барлық негізгі бөлімдері түсіндіріледі.

Тәлім қазақ тілінде алып барылатын 1-сынып оқулығында (авторы М.Омаров), алдымен, фонетика бөлімінің единицасы, яғни дыбыстар жайлы, одан соң олардың дауысты, дауыссыз болып бөлінуі, дауысты дыбыстар мен дауыссыз дыбыстардан құралатын буын, одан соң тасымалмен таныстырылады. Содан соң лексикология бөлімінің негізгі единицасы сөз, сөз таптарын түсіндіру үшін сұрақтар яғни кім?, не? (зат есім), қандай?, қай? (сын есім), қанша?, неше? (сан есім), не істеді?, қайтты?, неғылды? (етістік) тақырыптары үйретіледі. 1-сыныпта, сонымен қатар, грамматика бөліміне де кіріспе жасайды. Онда, сөйлем, хабарлы сөйлем, сұраулы сөйлем, лепті сөйлемдер жайлы түсініктер беріледі.[1] Айта кететін жәйт, қазақ тіліндегі әріптер саны (42), өзбек тіліндегі әріптер санынан (29) көбірек және үйрену уақыт талап еткенімен ана тілінің барлық негізгі бөлімдерімен танысып шығады. Өзбек тілінің оқулығына назар аударайық (авторлары Т.Ғаффорова және Е.Шодмонов). Өзбек тілінде де, алдымен, алфавит үйретіледі, содан соң буын үйретіліп, ал тасымал тақырыбы қалдырылады. Лексикология бөлімінің негізгі единицаларымен таныстырылады, сол сияқты ауызша және жазбаша сөйлеу тақырыбы да түсіндіріледі, ал мұндайды қазақ тілінде кездестірмейміз. Морфология бөліміне кіріспе жасалып, сөйлемдер түсіндіріліп 1-сынып оқу бағдарламасы аяқталады.

Бірінші сыныпта оқу бағдарламасының ең негізгі мақсаты сөздерді дұрыс жаза алу және грамматиканың негізгі бөлімдеріні түсінуге фундамент (іргетас) пайда ету болып табылады. Негізінен алғанда Мемлекеттік білім стандартының түпкі негізі де дәл осындай мақсатты көздеген.[2]

Байқағанымыздай бірінші сыныпта оқушылар әр бір бөлімнің негізгі единицасымен танысады. Ал лексикология бөліміндегі омоним сөздер сабақ уақытында аз болса да өтілмейді ме? деген сұраққа 2-сынып оқулығынан жауап іздеп көреміз.

Ана тілінің (қазақ тілі) 2-сынып оқу бағдарламасы 1-ші сыныптағы білімдерді жалғастыра отырып, әр бір бөлімнің тереңіне шолуға көмектеседі (оқулықты жазған Мекенбай Омарұлы). Алдымен қайталау сабағы, одан соң дыбыстар және әріптер, яғни У дыбысының қай жерде дауысты, қай жерде дауыссыз болып келуі түсіндіріледі. Содан соң И мен Й дыбыстарын ажырата алу үшін де олардан алдын келетін дыбысқа көңіл бөлу керек екендігі, дауысты дыбыстан кейін Й жазылатыны, дауыссыздан кейін И жазылуы түсіндіріледі. Содан соң қосарлы дыбыстар Ю, Я әріптерінің емлесі түсіндіріледі. Дауыссыз дыбыстардың емлесі, сөз және буын, тасымал тақырыптары тағы бір рет түсіндіріліп өтіледі. Барлық дыбыстар түсіндіріп болғаннан соң, сөз ұғымына түсінік беріледі. Іле-шала бас әріппен жазылатын сөздер үйретіледі. Содан кейін лексикологияның негізгі единицасы сөз және оның құрамы, жұрнақ пен жалғау, туынды сөз, заттың атын, заттың сынын, заттың санын, заттың қимылын білдіретін сөздер түбегейлі түсіндіріледі. Лексикология сонымен аяқталып, морфологияның единицасы сөйлем тақырыбы түсіндіріледі.

Сөйлем туралы түсінік, хабарлы сөйлем, сұраулы сөйлем, лепті сөйлем, сөйлемдегі сөздердің байланысы тақырыптары түсіндіріледі. Содан соң мәндес сөздер, мағынасы қарама-қарсы сөздер, мағынасы әр-түрлі сөздертақырыбы оқытылады. [3] Бұл лексикология бөліміндегі омоним, синоним, антоним сөздердің бастауыш сынып оқулықтарында берілу тәсілі.

Демек, тәлім қазақ тілінде алып барылатын мектептерде оқушылары алғаш рет омонимді 2-сыныпта, ана тілі оқулығының соңында, яғни 4-тоқсанында өтеді екен.

Ал өзбек тілінің оқулығын байқап көретін болсақ, ол да алдымен 1-сыныпта өтілген тақырыпты қайталайды (өзбек тіліндегі ана тілі оқулығының авторлары К.Қосимова, С.Фузаилов және А.Нематова). Содан соң сөйлем және сөз ұғымдары түсіндіріледі. Дыбыс және әріптер тақырыбы түсіндіріліп, одан кейін дыбыстардың түрлерге бөлінуі жайлы тақырып жалғасады. Айтылуда түсіп қалатын дауыссыз дыбыстар тақырыбынан кейін Х. Н дыбыстарының айтылуы және жазылуы үйретіледі. Екі әріптің бірігуінен жасалған дауыссыз дыбыстар және тұтық білгісі (‘), буын және сөздердің буындарға бөлінуі, тасымал, сөз ішінде қатар келген бірдей дауыссыз дыбыстардың айтылуы және жазылуы тақырыптары түсіндіріліп болғаннан соң лексикология бөліміне шолу жасалады. Алдымен сөз тақырыбы түсіндіріліп содан соң қандай сөздер үлкен әріппен жазылатындығы үйретілген. Заттың қимылын, белгісін, санын білдіретін сөздер түбегейлі түсіндіріледі, кейін морфология бөліміне өтеді. Сөйлем тақырыбы түсіндіріліп, сөйлемдегі сөздердің байланысы үйретіліп, содан соң өтілген тақырып пысықталады.

Байқағанымыздай тәлім өзбек тілінде жүргізілетін мектептердегі 2-сынып оқулығында омоним тақырыбын немесе омоним туралы мәліметтерді кездестірмейміз. Фонетика бөліміндегі ерекшеліктерді сәйкестіре отырып олардағы ерекшеліктер айтарлықтай емес екеніне көз жеткіздік. Лексикология бөлімін үйрету барысында екі тілдегі өзіндік ерекшеліктерін байқадық. Ондағы сөз және сөз таптары бірдей түсіндірілгенімен, сөздердің мағынасына қарай түрлері, яғни омоним, синоним, антоним түсіндірілмейді екен. Оқулықтардың мұндай өзара ерекшеліктері неге бұлай екенін, қалған сыныптардағы оқулықтардың ерекшеліктері қандай екенін білу үшін қалған сыныптарды да салыстырып көруге тура келді. Оқулықтың (3-сынып оқулығының авторлары М.Омарұлы, Г.Нишанова және Р.Өсеровалар) басы қайталауға арналған болып, 2-сыныпта өтілген тақырыптарды еске түсіруге арналған. Фонетика бөліміндегі дауысты және дауыссыз дыбыстар, буын, тасымал тақырыптары, сонымен қатар дауыссыз дыбыстардың емлесі қайталанады. Содан соң реттелген тәртіппен лексикология бөліміне өтіледі. Сөз және сөз таптары кеңейтірілген көріністе түсіндіріледі. Соны айтып өткен жөн, бастауыш сыныпта тек 4 сөз табы ғана үйретіледі. Ал қазақ тілінде негізінен алғанда 9 сөз табы бар.

Оқушылардың жас ерекшеліктеріне қарай оқу бағдарламасы осылай тасымалданғандығы бәрімізге белгілі, қалған сөз таптары жоғары сыныпта үйретіледі.

3-сыныпта төрт сөз табын түсіндіру тереңірек амалға асырылады. Зат есімді өткенде негізгі және туынды зат есім, зат есімнің жекеше және көпше түрі, жалқы есім мен жалпы есім, зат есімнің тәуелденуі, зат есімнің септелуі және септіктер туралы мағлұмат, сын есім, негізгі және туынды сын есім, сан есім және етістік,

болымды және болымсыз етістік, негізгі және туынды етістік тақырыптары түсіндіріледі. Лексикология бөлімінен кейін морфология мен синтаксис бөліміне өтіледі. Сөйлем тақырыбы түсіндіріліп, хабарлы, лепті, сұраулы сөйлемдер үйретіледі. Тәлім қазақ тілінде алып барылатын мектептерде байқағанмыздай сөйлемнің 3 түрі үйретіледі. Сөйлем мүшелері түсіндіріледі. Тұрлаулы мүшелер және тұрлаусыз мүшелер тақырыбынан соң сөйлемдегі сөздердің байланысы үйретіліп, 3-сынып оқу бағдарламасы аяқталады. Өзбек тіліндегі оқулыққа назар аударсақ, қазақ тіліндегідей бөлімдер тәртіппен, кетпе-кеттікте алып барылмайды, қайталаудан кейін синтаксис бөлімі өтіледі. Бөлімдердің орнын ауыстырып түсіндіруде оқушылардың түсініп алуы мен жадында сақтап қалуында өз септігін тигізеді. Себебі әуелі сөйлемді үйреніп, содан соң сөйлемдердің сөздерден құралғанын түсіндіру, оқушыларға сөздер неге керек екендігін анықтауға көмектеседі (Оқулықты С.Фузаилов, М.Худойберганаова, Ш.Юлдошевтар жазған). [4]

3-сыныпта сөйлем, сөйлемдердің мақсатына қарай түрлері: хабарлы, сұраулы, лепті, бұйрықты сөйлемдер, яғни сөйлемнің барлық түрі үйретіледі. Демек, бұл, әрине, жоғары сынып оқушыларының синтаксис бөлімін үйреніп жатқанда ешқандай қарама-қайшылықтарға жолықпауына септігін тигізеді. Содан соң сөйлем мүшелері, тұрлаулы мүшелер (бош бұлақлар) және тұрлаусыз мүшелер (иккинчи даражали бұлақлар) сөйлемде сөздердің байланысы үйретіліп, синтаксис бөлімі аяқталады. Ізінен морфология бөлімі жалғасады, яғни түбір сөз және туынды сөз, жұрнақ (сөз жасайтын қосымша), жалғау (сөздерді байланыстыратын қосымша) тақырыптары түсіндіріледі. Соңында лексикология бөліміндегі сөз таптары және қосымша тақырыбы үйретілгеннен соң, зат есім және зат есімді тудырушы жұрнақ, сын есім және сын есім тудырушы жұрнақ, сан есім және сан есімді тудырушы жұрнақ тақырыптары өтіледі. Оқулық қайталау және сөздікпен аяқталады. Қазақ тіліндегі 4-сыныптың ана тілі оқулығы да әуелі өткен сыныптардағы тақырыптарды қайталаудан басталады. Сөйлем мүшелері, кейін фонетика бөлімінен: дыбыс және әріп, қосарлы дауыстылыр, дауысты дыбыстар және дауыссыз дыбыстар, буын түсіндіріледі. Соң лексикология бөлімі пысықталады. Онда біріккен сөздер, қоссөздер, қысқарған сөздер тақырыбы түсіндіріліп, ізінен сөз таптары үйретіледі. Алдымен зат есім түсіндіріліп, тәртіппен, кезекпе-кезек 7 септіктерде және қосымшылары да үйретіліп кетіледі. 3-сыныптағы тақырыптардан күрделене түскені «Тәуелдік жалғаулы зат есімнің септелуі» тақырыбы мен зат есімдердің жіктелуі тақырыбы түсіндіріледі. Төменгі сыныптарда тек 4 сөз табы (зат есім, сан есім, сын есім, етістік) өтілген болса, 4-сыныпқа келіп есімдік, үстеу, шылау да қосып үйретіледі. Содан соң сөз тіркестері, сөйлем және сөйлем мүшелері үйретіледі. 3-сыныпта сөйлем мүшелеріне анықтама келтіріп өтілген болса, енді 4-сыныпта сол сөйлем мүшелерінің түрлері және сөйлем ішінде қай орында тұратыны түсіндіріледі. Сөйлем мүшелерінің байланысы, қаратпа сөз, төл сөз бен автор сөзі тақырыптары өтіліп, барлық бөлімдер бойынша қайталау беріледі. Сонымен 4-сынып оқулығы да аяқталады (Тәлім өзбек тілінде алып барылатын мектептердегі ана тілі оқулығының авторлары Р.Икрамова, Х.Фуломова, Ш.Юлдошева, Д.Шодмонқуловтар).

Қорыта айтқанда, барлық оқулықтың басы ана тілі пәнінде үйретілген барлық

тақырыптарды қайталаудан басталады. Алдымен сөйлем, содан соң сөйлем мүшелері, сөздердің сөйлемдегі байланысы, бірыңғай мүшелі сөйлемдер (уюшук булакли гаплар), қаратпа сөз (ундалма), сөйлеу мәдениеті (нутқ маданияти), мәтін, дыбыс және әріптер, буын, сөз және сөз құрамы тақырыптары түсіндіріледі. Одан кейін тек сөз таптары тақырыбы түсіндіріледі. 5 сөз табы түбегейлі түсіндіріліп, оқулық аяқталады. Ізінен зат есімнің жіктік жалғауымен бірге қолданылуы, септік жалғауымен қолданылуы, зат есімді тудырушы жұрнақтар өтіледі. Сын есімде олардың мағынасына қарай түрлері және сын есім тудырушы жұрнақтар, сан есімнен кейін, есімдік түсіндіріледі. Соңында етістік, етістіктің шақтары, етістіктің жіктік жалғауымен байланысты қолданылуы түсіндіріледі.

Әдебиеттер:

1. Мекенбай Омарұлы. 1-сынып “Ана тілі”. Ташкент. 2018.
2. Т.Ғаффорова, Е.Шодмонов. 1-sinf “Ona tili” Ташкент. 2019
3. Мекенбай Омарұлы. 2-сынып “Ана тілі”. Ташкент. 2018. 113-б.
4. С.Фузаилов, М.Худойберганаова, Ш.Юлдошева. 3-sinf “Ona tili” Ташкент. 2019

РЕЗЮМЕ

Бұл мақалада өзбек және қазақ тілі оқулықтарының өз ара ұқсас жақтары және ерекшеліктері байдалған. Бұл арқылы оқушылардың білім көлемінің оңай анықтау көзделген.

РЕЗЮМЕ

В этой статье описаны сходства и различия между учебниками на узбекском и казахском языках. Определены сходства и различия в уровне знаний учащихся.

SUMMARY

This article describes the similarities and differences between textbooks in Uzbek and Kazakh. It is designed to easily determine the level of knowledge of students.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QISH DARSLARIDA ASAR TAHLILI VOSITASIDA O'QUVCHILARNING KITOBXONLIK KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH

G'ulomova X.

TVCHDPI “Boshlang'ich ta'lim nazariyasi” kafedrası katta o'qituvchisi

Таянч сўзлар: adabiy asar, folklor namunalari, muammoli savol-topshiriqlar, metod, usul, nutq o'stirish, nutq madaniyati, tasviriy ifodalar, badiiy-estetik did, o'xshatish, metafora, jonlantirish.

Ключевые слова: литературное произведение, образцы фольклора, решающие задачи, метод, метод, развитие речи, культура речи, образные выражения, художественно-эстетический вкус, аналогия, метафора, мультипликация.

Key words: literary work, examples of folklore, problem-solving tasks, method, method, speech development, speech culture, figurative expressions, artistic and aesthetic taste, analogy, metaphor, animation.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti SH.M. Mirziyoyevning 2019-yil 29-apreldagi “O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish kontseptsiasini tasdiqlash to'g'risida”gi PF-5712 – sonli Farmoni, 2018-yil 14-avgustdagi “Yoshlarni ma'naviy-axloqiy va jismoniy barkamol etib tarbiyalash, ularga ta'lim-tarbiya berish tizimini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish chora-tadbirlari to'g'risida”gi PQ-3907-sonli Qarori hamda ushbu sohaga tegishli boshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalar ijrosi boshqa fanlar qatori boshlang'ich sinf o'qish ta'limida ham